

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Derleme Makale / Review Article

Kurum Bakımı Sonrası Karşılaşılan Sorunlar: Güncel Bir Gözden Geçirme

Problems Encountered after Care of the Institution: A Current Review

Metin Gani TAPAN¹

¹Dr. Öğr. Üyesi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Fen- Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, metin.tapan@kilis.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3595-140X

Başvuru: 22.12.2021
Kabul: 25.09.2022

Atıf:
Tapan, M.G. (2022). Kurum bakımı sonrası karşılaşılan sorunlar: Güncel bir gözden geçirme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33(4), 1249-1263. DOI: 10.33417/tsh.1040041

ÖZ

Kurum bakım sürecinin sonlanması ve bağımsız yaşama geçiş, gençler açısından birçok farklı zorlukları barındıran bir süreç olarak tanımlanabilir. Kurum bakım deneyiminin etkileri arasında gösterilen aile ve sosyal destek yoksunluğu, psikosozal sorunlar ve akademik/sosyal becerilerin yeterince gelişmemiş olması bakım sonrası yaşamı da olumsuz bir biçimde etkileyebilmektedir. Bu durum, kurum bakımından ayrılan bireylere yönelik politika ve sosyal hizmet uygulamalarına olan gereksinimi ön plana çıkarmaktadır. Bu çalışmada kurum bakımı sonrası yaşanan başlıca sorunlar barınma, sosyal dışlanma, yükseköğrenime devam edememe, kadına yönelik ayrımcılık ve rehberlik başlıkları altında ele alınmıştır. Bu bağlamda çalışmada, belirtilen sorun alanlarına yönelik sosyal politika ve sosyal hizmet müdahaleleri karşılaştırmalı olarak analiz edilerek bazı uygulamalar önerilmiştir.

Anahtar kelimeler: Kurum Bakımından Ayrılış, Bakım Sonrası Yaşam, Sosyal Hizmet Müdahaleleri

ABSTRACT

The termination of the institutional care process and the transition to an independent life can be defined as a process that has many different difficulties for young people. Family and social support deficiency, psychosocial problems and underdevelopment of academic/social skills, which are shown among the effects of the care experience, can also negatively affect after institutional care life. This situation highlights the need for policy and social service practices for individuals separated from the care of the institution. In this study, the main problems experienced after institutional care are discussed under the headings of housing, social exclusion, inability to continue higher education, discrimination against women and guidance. In this context, social policy and social work interventions for the specified problem areas have been analyzed comparatively and some practices have been proposed in this study.

Keywords: Leaving from Institutional Care, Care After Life, Social Work Interventions

GİRİŞ

Dünya genelinde çocukların bakım ve sorumluluklarının ebeveynleri tarafından yerine getirilemediği durumlarda kurum bakımında yetiştirilmeleri başlıca sosyal politika uygulamalarından birisi olarak güncelliğini korumaktadır. Çocuk refahı sisteminde koruma altına alınan çocuklara yönelik sunulan hizmetler temel olarak kurum bakımına alma, evlat edindirme ve koruyucu aile gibi modeller çerçevesinde uygulanmaktadır (Yolcuoğlu, 2009; Tekin, 2020). Türkiye’de korunma ve bakım ihtiyacı olan çocukların öncelikli olarak biyolojik ebeveynleri yanında bakımlarının sağlanması yönünde desteklenmeleri, bunun mümkün olmadığı durumlarda koruyucu aile veya evlat edindirme hizmetlerinden yararlandırılması amaçlanmaktadır (Şenocak, 2006). Çocuk koruma yöntemleri içerisinde en son çare olarak kabul edilen kurum bakımı; risk altındaki çocuk/gençleri korumak, onların güvenlik, refah ve gelişimlerini sağlamak amacıyla uygulanan en eski ve yaygın yatılı bakım hizmetidir (Gökçearslan Çiftçi, 2009). Sağlıklı aile ortamından yoksun çocukların bakım ve korunmalarını sağlayan yatılı kurumlar, burada kalan çocukları birtakım sorunlarla karşı karşıya getirebilmektedir (Uğur ve Kaya Kılıç, 2022). Çocukların kurum bakımında yetiştirilmelerinin psikososyal açılarından olumsuz etkilerinin yanı sıra bakım sürecinin etkilerinin ayrılış sonrası yaşamı da belirgin bir biçimde etkilediği düşünülmektedir. Bakım hizmetlerinin niteliği, ayrılış sonrası formel ve informal destek kaynaklarının işlevselliğinin kurum bakımı deneyimi olan bireylerin yaşamlarında belirleyici bir etkiye sahip olduğu söylenebilir.

Genel olarak kurum bakımına alınma ve ayrılış farklı yasal düzenlemeler doğrultusunda yürütülen bir süreçtir. Aynı zamanda ülkenin ekonomik, sosyal ve siyasi koşullarının kurum bakımından ayrılış uygulamaları üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Kurum bakımından ayrılan bireylere yönelik literatür’de farklı sosyal politika uygulamalarının bulunduğu görülmektedir. İngiltere başta olmak üzere Avrupa Birliği Ülkelerinde ilgili yasal mevzuatın bulunduğu ve geniş bir uygulama yelpazesi oluşturulduğu, kamu ve sivil toplum kuruluşları tarafından aktif olarak yürütülen birçok farklı uygulamanın yürütüldüğü göze çarpmaktadır. İngiltere, İrlanda ve Avusturalya’da kurum bakımından ayrılan bireylere sosyal hizmet yardımı, konut desteği, eğitim öğretim desteği, sağlık hizmetleri ve sosyal güvenlikten yararlanma olarak tanımlanmaktadır (CM, 2019). Komünizm sonrası bazı Avrupa ülkelerinde mevcut yasal hükümlerin daha genel sosyal bakım ve çocuk bakım hizmetlerini içerdiği anlaşılmaktadır. Bu ülkelerde bakımdan ayrılma süreci için temel hazırlık olarak genel bir değerlendirme ve bakım planlaması için yasal mevzuat bulunmaktadır. Örneğin, Arnavutluk’ta yol planı Hırvatistan’ın hazırlık görevi ve Polonya’nın “kendine güvenen“ isimli ayrılış planları bulunmaktadır (Stein ve Verweijen-Slamnescu, 2012). Özellikle Doğu Avrupa Ülkeleri’nde kurum bakımından ayrılan gençlere eğitimlerine devam etmeleri koşulu ile finansal destek sağlanmaktadır. Rusya Federasyonu’nda bu durumda olan gençlere yönelik istihdam hizmetleri verilmekte, Çek Cumhuriyeti ve Polonya’da kurum bakımından ayrılan ve eğitimine devam eden gençlere barınma, istihdam ve danışmanlık hizmetleri verilmektedir (Anghel, 2011). Ülkemizde kurum bakımından ayrılan bireylere yönelik mevcut sosyal politika uygulamaların istihdam, süreli ekonomik yardım ve izleme/değerlendirme çalışmaları ile sınırlı olduğu görülmektedir. Kurum bakımından ayrılan bireyler

yalnızca kamu kurumlarında kura yolu ile istihdam edilmekte ve ayrılış sonrası asgari ücret oranının 1/3 oranında bir yıl süreli ekonomik destek alabilmektedirler. İzleme/değerlendirme çalışmalarının en son hizmet alınan kurumlardaki sosyal çalışma görevlileri tarafından gerçekleştirildiği bildirilmiştir (ÇHGM, 2021).

Yaş kriteri kurum bakımından ayrılış süreci için önemli kıstaslardan birisi olarak kabul edilmekte, birçok ülkede kurum bakımından ayrılış yaşının farklılık gösterdiği görülmektedir. Kurum bakımından ayrılış yaşının eyaletler arasında farklılık gösterdiği Amerika Birleşik Devletlerinde 18-21 yaş, Birleşik Krallık, İrlanda ve Avusturya' da 16-18 yaş (Mendes ve Moslehuddin, 2004), Almanya ve Avusturya'da 16-19 yaş (Evans ve Heinz, 1994), Fransa' da 18 yaş (Dietrich-Ragon ve Tovey, 2020), İspanya' da 18 yaş (Gradaılle ve ark., 2018), Hindistan'da 18 yaş (Modi ve ark., 2021) benzer uygulama örneklerinde olduğu gibi Ülkemizde' de 18 yaşına gelen herhangi bir engeli (Psikolojik, Fiziksel ve Zihinsel) bulunmayan gençlerin kurumdan ayrılışları yapılmaktadır (Ç.H.G.M, 2021).

Kurum bakımından ayrılma yaşam boyu deneyimlerin bir parçası ve stresli bir süreçtir. Bu süreç eğitimden işe, farklı konut türlerine, finansal bağımlılıktan bağımsızlığa, kendi öz bakımını yapmaya, toplu yaşamdan şehir değişikliğine, arkadaşların geride bırakılmasına ve yeni arkadaşlar edinmeye kadar birçok değişikliği içeren bir durumdur (Stein, 2006). Kurum bakımından ayrılmak, evden ayrılmaktan çok daha hızlı bir geçiş süreci olarak işaretlenmiştir. Bakımdan ayrılanların 18 yaşına geldiklerinde devlet desteğinden 'bağımsız' olduklarına dair beklentiler, hem akranlarına hem de gündelik yaşamın gerçekleri ile uyumsuzdur. Bakımdan erken ayrılmak genç yetişkinlik yolunda yılmazlık, beceri edinme ve nitelik kazanmaya engel olabilmekte, hazırlıksız ayrılış büyük değişimlerle başa çıkma konusunda zorluklarına yaşanmasına neden olabilmektedir. Aynı zamanda gençlerin ikamet, istihdam, eğitim, arkadaşlık ve yakın ilişkilerde sorunların yanı sıra finans yönetiminde zorluklar yaşamalarına da neden olmaktadır (Hollingworth ve Jackson, 2016).

Kurum bakımından ayrılan bireylerin bağımsız yaşama geçiş sürecinde çoğunlukla savunmasızlık yaşadıkları ve bakım sonrası yaşamda farklı gereksinimlerinin ortaya çıktığı değerlendirilmektedir. Bu nedenle bakım sonrası yaşamda bireysel özellikler ve mevcut sosyal politika uygulamalarına göre müdahalelerin planlanmasının önemli olduğu birçok araştırmacı tarafından vurgulanmıştır (Arnau-Sebates ve Gilligan, 2015). Özellikle kurumda çalışan sosyal hizmet uzmanları tarafından iyi bir ayrılış planı yapılması önemlidir. Ayrılış planı; barınma durumu, eğitim olanakları, köken aile/yakın çevre ilişkilerinin geliştirilmesi, ekonomik destek verilmesi ve acil durumlarda bağlantı kurulabilecek personelin görevlendirilmesini içerebilir. Sosyal hizmet kurumları ve bakımdan ayrılan müracaatçının karşılıklı sorumluluklarının belirlenmesi ile ayrılış planı uygulanmaya başlayabilir (Liabo ve ark., 2017). Kurum bakımından ayrılan gençlerin riskli topluluklar olması nedeni ile başa çıkma becerilerinin zayıf olduğunu ve sıklıkla yaşamlarının birçok alanında kırılmalara maruz kaldıkları vurgulanmaktadır (Pinkerton ve Rooney, 2014).

Kurum bakımından ayrılan bireylerin barınma (Dutta, 2017; Jackson, 2002), sosyal destek ağı (Melkman ve Benbenishty, 2018; Refaeli ve ark., 2019; Sulimani-Aidan ve Melkman, 2018), kadına yönelik ayrımcılık (Dutta, 2016; Sulimani-Aidan, 2014; Zeira ve ark., 2014) yükseköğrenime devam edememe (Dutta, 2016; Zeira ve ark., 2014), sosyal dışlanma (Modi ve ark., 2021; Keshri, 2021) ve rehberlik sorunları (Cashmore, 2014; Sulimani-Aidan ve ark., 2013) ayrılış sonrası yaşadıkları yönünde araştırma sonuçları bulunmaktadır.

Ülkemizde kurum bakımından ayrılan bireylerin yaşadıkları sorunlara yönelik yeterince çalışma olmadığı bilinmektedir. Bu nedenle bu makalede kurum bakımından ayrılan bireylerin yaşadıkları sorunlara yönelik sosyal hizmet müdahaleleri güncel literatür ışığında açıklanmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda bakım sonrası yaşamda karşılaşılan sorunlar ile bu sorunlara yönelik sosyal hizmet uygulamaları alt başlıklar halinde aktarılmıştır.

Barınma

Kurum bakımından ayrılan birey, kurum dışında birlikte yaşayabileceği bir ailesinin ya da yakınının olmaması durumunda özellikle işe yerleşinceye kadar kalacak yer sıkıntısı yaşamaktadır. Bu süreçte bir yakınının yanında kalmaya başlayan bireyler ise aile içinde maruz kaldıkları ayrımcı tutum ve davranışlar nedeniyle evsiz kalabilmektedirler (Sadak ve Yıldırım, 2020). Bu nedenle de kurum bakımından ayrılan bireylerin başlıca sorun alanlarından birisinin de kalıcı ve güvenilir bir ikamet yeri olduğu söylenebilir.

Gençler kurum bakımından ayrılış sonrasında yaşamlarında düzeni sağlayabilmek amacı ile öncelikli olarak ikamet sorunlarını çözmeye çabalamaktadırlar (Dutta, 2017). Kurum bakımından ayrılan bireyle sıcak ve tatmin edici bir ilişki kurmayı sağlayacak güvenli bir yerleşim yerinin olması önemlidir. Aynı zamanda farklı koşullara sahip olsalar da dezavantajlı yaşam öyküsüne sahip bireylerde bu ihtiyacın karşılanması sağlıklı yaşam biçiminin devamlılığı için gereklidir (Jackson, 2002). Gençler açısından yeni bir ikamet yeri içeren düzen kurma süreci kimi zaman birçok karmaşık ve sorunlu yaşantıları beraberinde getirmektedir (Sulimani-Aidan, 2015). Bakım sürecinin etkileri bireysel özelliklere göre değişim gösterebilmektedir. Bu etkiler koruyucu aile ya da kurum bakımından hizmet alınması, kuruma giriş yaşı, aile üyeleri ile iletişim ve olumsuz yaşam deneyimlerinin varlığı gibi bireysel özelliklere göre farklılaşmaktadır. Belirtilen faktörlerin aynı zamanda bakım süreci sonrasında yeni bir ikamet yeri ile yaşamın düzenlenmesi sürecinde belirleyici olduğu söylenebilir.

Uzun süre aile bireyleri ile birlikteliğin olmayışı bazen uyum sürecinin zorlu geçmesine neden olabilmekte, herhangi bir aile üyesi ile yaşamayan özellikle kız çocukları için güvensiz barınma durumları da ortaya çıkabilmektedir. Kız çocukları açısından kurum bakımından ayrılış, yeni bir yaşam biçiminin oluşturulması anlamına gelmektedir. Bakım süreci sonrasında genç kız çocukları öncelikle köken ailesi ile birlikte yaşama için girişimlerin olduğu bilinmektedir. Aile ilişkilerinde sorunların olması, aile üyelerine ulaşamaması ve birlikte yaşama imkânının olmadığı durumlara rastlanılmaktadır. Wilson ve arkadaşlarına (2018) göre, bu durum sürekli yer değişikliği ile birlikte

istikrarsız bir yaşam biçimine dönüşmektedir. Bu süreç yeni bir ikamet yerinin sağlanması, sağlık hizmetlerine erişim ve sosyal destek ihtiyaçlarını ön plana çıkarmaktadır. Belirtilen ihtiyaçların düzenli bir biçimde karşılanması kurum bakımından ayrılanlar için hayati önem taşımaktadır.

Stein (2006) tarafından yapılan bir araştırmada kurum bakımından ayrılan %30-40 oranında bireyin aynı yıl içinde dörtten fazla yer değişikliği yaptığı yönünde bulgulara ulaşılmıştır. Gençlerde ikamet yerinin olmamasının güvenli sosyal ağlara sahip olma durumu üzerinde olumsuz etkisinin olduğu saptanmıştır. Gençler aşırı özgüven sahibi olsalar da sosyal ağlara sahip olamayabilirler ve güvenli başa çıkma yöntemleri geliştiremeyebilirler. Kalıcı bir ikamet yerinin sağlanmasının başta eğitim, çalışma ve güvenli ilişkilerin geliştirilmesi açısından kilit öneme sahip olduğu bilinmekte, bu durumun bakım sonrası yaşamda gençlerin yılmazlıklarının geliştirilmesinde temel işleve sahip olduğu söylenebilir (Bellis ve ark., 2017). Kurum bakımından ayrılan bireylerin barınma ihtiyacının karşılanması öncelikle onların yaşamlarındaki istikrarın sağlanması açısından önemlidir. İstikrar iyi bir yaşam stiline temel taşıdır. Kurum bakımından ayrılan bireylerin istikrarlı bir yaşam biçimine sahip olmaları; eğitim ve iş yaşamlarında başarılı olmaları, bakım sonrası yaşam alanlarının kontrolünü sağlamaları, kendilerini daha iyi hissetmeleri ve tatmin edici sosyal bütünleşmeyi sağlamalarını kolaylaştırmaktadır. Bu nedenlerle ayrılış sonrası kamu ya da sivil toplum kuruluşları tarafından belirli bir süre barınma desteğinin sağlanmasının, gençlerin yaşadıkları zorluklarla başa çıkmalarını kolaylaştırdığı söylenebilir (Pinkerton ve Rooney, 2014).

Sosyal Destek Ağı

Sosyal destek ağlarının varlığı kurum bakımından ayrılanlar için son derece önemlidir. Özellikle geçiş döneminde bu durum daha fazla önem taşımaktadır. Bu süreç aynı anda duygusal olarak kurumdan ayrılma sürecinde farklı duygusal yükler anlamına da gelmektedir. Kurumlarda çalışan personel ve arkadaşlarının, ergenlerin geçiş sürecine uyum sağlamaları için acil gereksinimlerini karşılamaları çok önemlidir. Böyle bir destek ağının varlığı, duygusal ve pratik olarak bu dönemin zorluklarının aşılmasına yardımcı olabilir. Bazı araştırmalar, gençlerin yaşamlarındaki farklı destek kaynaklarının bulunmasının zorluklarla başa çıkma yeteneklerinde önemli bir rol oynadığını göstermiştir (Refaeli, 2017). Dutta (2016)'ya göre bakım sonrası yaşamda genç yetişkin kadınlarda, destekleyici sosyal sermaye önemlidir. Bilindiği gibi bakım sonrası yaşamda aile ilişkisi olmayan kız çocukları büyük bir yalnızlık yaşamaktadırlar, bu anlamda sosyal destek bulmak bu grup için önemlidir. Melkman ve Benbenishty (2018)'ye göre kurum bakımından ayrılan genç yetişkin kadınlarda yardımsever arkadaşlar ve destekleyici aile üyeleri ile sürekli iletişimin; ikamet temini, iş bulma ve iyi bir hayat arkadaşı bulma konusunda destekleyici etkisinin olduğu düşünülmektedir.

Kurum bakımından ayrılanlara yönelik profesyonel sosyal hizmet desteğinin bireylerin yaşamlarında fark yarattığı yönünde araştırma sonuçları bulunmaktadır. Ayrıca bu bireylerin aile desteğine veya sosyal ağlara sahip olmalarının baş etme becerilerini geliştirdiği düşünülmektedir (Chambers, 2014). Köken aile ya da sosyal çevre ile ilişkilerin gelişmesi bakım sonrası yaşamda duygusal ve sosyal

destek sağlayabilir. Bu nedenle kurum bakımından ayrılış öncesi süreçte, sosyal hizmet uzmanları tarafından aile ve yakın çevre ile ilişkileri geliştirmeye yönelik müdahalelerin yapılması önemli görülmektedir. Ayrıca sosyal destek unsurlarının daha işlevsel hale gelmesi, bireylerin karşılaştıkları büyük değişimler karşısında başa çıkma olasılıklarını artırabilir (Sulimani-Aidan ve Melkman, 2018).

Kurum bakımından ayrılan bireylerin aile ilişkilerinin zayıf ve sosyal destek kaynaklarının yetersiz olduğu bilinmektedir. Bu durum ayrılış sonrası duygusal sosyal destek yetersizliğine neden olabilmektedir. Bakım sonrası yaşamda sosyal hizmet uzmanları öncelikle aile ilişkilerini geliştirmek için girişimlerde bulunabilir. Ayrıca izleme/değerlendirme çalışmaları kapsamında en son hizmet alınan kurumlarda görevli personel ile belirli aralıklarla iletişim kurulmasının, duygusal ve sosyal destek sağlama işlevi görebileceği değerlendirilmektedir (Atkinson ve Hyde, 2019).

Kadına Yönelik Ayrımcılık

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği eğitim, istihdama dâhil olma, kişilerarası ilişkiler gibi pek çok açıdan kadını olumsuz etkileyerek pek çok ayrımcılığı yaşamasına neden olmaktadır (Şimşek, 2011). İsrail'de yapılan bir araştırmada cinsiyet ve etnik faktörlerin bakım sonrası yaşama geçiş sürecinde daha farklı sorunları beraberinde getirdiği saptanmıştır. Cinsiyet faktörünün bakım sonrası yaşamda istihdam, eğitim ve sosyal yaşamın yeniden düzenlenmesi sürecinde etkili olduğu ve genç kız çocuklarının erkeklere göre bakım sonrası süreçte daha fazla zorluklarla başa çıkmak durumunda kaldıkları vurgulanmaktadır (Zeira ve ark., 2014). Sulimani-Aidan (2014) tarafından İsrail'de yapılan bir çalışmada kurum bakımından ayrılan genç yetişkin kadınlarda olumsuz ilişki deneyimlerine çok sık rastlandığı saptanmıştır. Bu grubun uyum sorunları, aile içi şiddet, cinsiyet farklılığı kaynaklı önyargılar ve sosyal damgalanma ile evliliklerinde sorun yaşadıkları belirlenmiştir. Dutta (2016) tarafından Hindistan'da yapılan benzer bir araştırmada kurum bakımından ayrılan genç yetişkin kadınlardan bazılarının ise aile için vahşi cinayetler sonucunda öldükleri bulunmuştur.

Kurum bakımından ayrılan genç kadınlar bazı kültürel önyargılara da maruz kalabilmektedirler. Bu durumun gençlerin kültürel normlara uygun davranışlar sergileyememesi ile bağlantılı olduğu düşünülmektedir (Sulimani-Aidan, 2015). Sosyal ilişkilerin öğrenilmesi bakım veren ebeveyn ya da bakım personeli ile sağlanan nitelikli bir ilişki ile geliştirilebilir. Bu anlamda kurum bakımında büyüme sürecinde bakım veren kişilerin sürekli değişmesi bu ilişkilerin yeterince gelişmemesine bağlı olabilir. Kadınların ayrımcılık temelinde yaşadığı sorunlar odağa alındığında kadınların kurum bakımı sürecinde toplumsal yaşama hazır olma durumlarının kapsamlı olarak değerlendirilmesi önemlidir. Hem kadın hem de erkeklerin toplumsal yaşama geçiş yapmadan önce özellikle eğitimlerinin sürdürmelerinin önemi bu hazırlık sürecinde anlatılmalıdır.

Kadına yönelik ayrımcılık konusunda feminist sosyal hizmet müdahalelerine ihtiyaç olduğu görülmektedir. Dominelli ve Campling (2002) uygulama sürecinde üç temel yaklaşımın işlevsel olduğunu vurgulamıştır. Bu yaklaşımlar terepötik, bakım/koruma ve özgürleştirici yaklaşımlar olarak açıklanmıştır. Terepötik müdahale; bireylerin psikososyal iyilik hallerinin geliştirilmesi için kuramsal bilgilere dayalı psikolojik yardım süreci olarak tanımlanabilir. Müracaatçının kendini ve diğerlerini

anlama odağında aile/ yakın çevresi ile daha sağlıklı ilişkiler geliştirmesi için sorun çözme becerilerinin geliştirilmesini içerir. Bakım/koruma; sosyal hizmet uzmanları müracaatçıların kaynaklara ve fırsatlara erişim sağlaması için aracılık edebilir. Özgürleştirici yaklaşım; sosyal adalet ve sosyal refah kavramına odaklanır. Müracaatçının kendi durumunu kavraması, kendi ve diğerleri arasındaki güç ilişkilerini anlaması ve yaşamının kontrolünü sağlayabileceği bilgi/becerilerle donatılmasını amaçlar. Bireysel ve sosyal değişim bu yaklaşımın temelini oluşturur (Dominelli ve Campling, 2002).

Yüksek Öğrenime Devam Edememe

Kurum bakımı süreci sonrasında genç yetişkin kadınların yükseköğrenime devam etme ve istihdam olanaklarına erişim konusunda bazı zorlukları da yaşadığı belirlenmiştir. Bu bireylerin kuruluştan ayrıldıktan sonra özellikle hiçbir ebeveyninin olmadığı durumlarda tam zamanlı yükseköğrenime devam etmelerinin zor olduğu, günlük gereksinimlerini karşılamakta zorlandıkları saptanmıştır (Zeira ve ark., 2014). Hindistan'da kurum bakımından ayrılan genç kız çocukları arasında, üniversite eğitime devam edenlerin etmeyenlere oranla sosyal açıdan daha avantajlı oldukları saptanmıştır. Aynı araştırmada eğitime devam etmeyen kız çocuklarının sosyal yaşamda dışlanma ve düşük sosyo ekonomik yaşam biçiminin yanında güvensiz sosyal ilişkilere sahip oldukları belirlenmiştir (Dutta, 2016). Ülkemizde kurumdan ayrılış sonrasında genç kız çocuklarından eğitime devam edenler kurumda kalmaya devam etmekte, eğitimlerine devam etmeyenler ise barınma ve diğer temel ihtiyaçlarını karşılayabilmek için öncelikle kamuda işe yerleştirilme sürecini beklemektedirler. Bu süreçte eğitimlerine devam etmeleri zor olmakta ve genellikle geçici işlerde çalışmaktadırlar. Bu durum aynı zamanda güvenli olmayan sosyal ilişkilere de yol açabilmektedir.

Ulusal literatür' de kurum bakım deneyimi olan bireylerin yükseköğrenim durumları ile ilgili yeterli sayıda akademik çalışmanın olmadığı görülmüştür. Bu durumun gençlerin yükseköğrenim süreci ve sonrasında meslek yaşamları ile ilgili kanıta dayalı bilgi eksikliğine neden olduğu söylenebilir. Yaşanan sorunlar odağında gençlerin yükseköğrenime devam edebilmeleri için mevcut sosyal hizmet uygulamalarının etkinliğinin akademik açıdan değerlendirilmesinin faydalı olabileceği düşünülmektedir.

Kurum bakımından ayrılış öncesinde yapılacak planlamada yükseköğrenime devam konusunun da ele alınması önemli görülmektedir. Sosyal hizmet uzmanı tarafından gençlerin yükseköğrenime devam etmeleri için teşvik edilmeleri ve bireysel ilgi/yeteneklerine göre meslek yönelimlerinin belirlenmesi amacıyla rehberlik çalışmalarının yapılmasının yükseköğrenime geçiş için destekleyici çalışmalar olduğu söylenebilir. Ayrıca yükseköğrenim sürecinde barınma, ekonomik ve duygusal desteğin olası güçlüklerle karşı koruyucu bir işlevinin olduğu değerlendirilmektedir (Harvey ve ark., 2015).

Kurum bakımından ayrılan gençlerin yükseköğrenime başlamaları ve istikrarlı bir biçimde devam edebilmeleri için; rol modeli bir yetişkinle iletişimlerinin devamı, istikrarlı okul deneyimleri,

destekleyici sosyal ağlara katılım, ders dışı sosyal faaliyetler ve gönüllük çalışmalarının etkili sosyal hizmet müdahaleleri olduğu söylenebilir (Stein, 2008).

Sosyal Dışlanma

Kapalı kurumlar aracılığı ile her ne kadar korunma gereksinimi olan çocukların tehlikelerden korunması, düzenli olarak sağlık kontrollerinin yapılması, beslenme ve barınma ihtiyaçlarının karşılanması, eğitime devam etmeleri sağlansa da kurum bakımı altındaki bu çocuklar bebeklikten itibaren toplum içinde çeşitli nedenlerle dışlanmaya ve ötekileştirmeye maruz kalmaktadır (Turgut ve Özkan, 2019). Korunmaya muhtaç çocukların aile yoksunluğu yaşamaları ve kurum bakımının duygusal, psikolojik ve toplumsal ihtiyaçlarını tam olarak karşılayamaması, toplumla bütünleşmelerini zorlaştıran önemli faktörlerdir. Dışlanma, hem toplumun yerleşik zihniyet ve bakış açısından hem de çocukların topluma katılamamasına neden olan psiko-sosyal nedenlerden kaynaklanabilir. Diğer bir ifadeyle toplum, bu çocukları kabullenmede tereddüt ederken çocuklar ise tam bir sosyalleşme sürecinden geçemedikleri için topluma katılım konusunda çekince ve güvensizlik yaşayabilirler (Kalaycı, 2007). Aile, akrabalar, iş arkadaşları, okul arkadaşları gibi enformel destek kaynakları ve toplum adına çalışan kurum ve hizmet sağlayıcıları, sivil toplum örgütleri gibi formel kaynaklar bireyin toplumla bütünleşmesini sağlamaktadır (Boduroğlu, 2016). Bakım sisteminden yetişkin bağımsızlığına geçiş süreci, tipik olarak gençlerin sosyal destek ağlarından yoksun olmaları anlamına gelmektedir. Bu gençler yetişkinliğin bağımsızlık yönünden komşular, öğretmenler, spor koçları, dini/kültürel ortaklar ve geniş aile/arkadaş desteği ve daha geniş sosyal destek kaynaklarından izole bir biçimde yaşamaya başlamaktadırlar (Cashmore, 2014). Bu nedenle kurum bakımından ayrılan bireylerin sosyal destek kaynaklarının yeterince işlevsel olmadığı söylenebilir.

Kurum bakımından ayrılan baş etme becerileri gelişmiş bireyler, esas olarak sosyal yaşamlarında istikrar sağlamışlardır. Bu gruptaki bireylerin daha iyi bir yaşam biçimi oluşturabilmeleri için sorun çözme becerilerine sahip olması önemlidir. Kurum bakımından ayrılan bireylerin uzun süreli desteklenmeleri ve güvenli sosyal ağlara katılımları muhtemel sosyal sorunlarının önlenmesi açısından da gereklidir (Jackson, 2002).

Bakım sonrasında yükseköğretime devam etme, güvenli sosyal ilişkilerin kurulması ve istihdam desteğinin sağlanmasının yılmazlığı artırdığı ve sosyal sorunların önlenmesine de katkı sağlayabileceği bildirilmektedir (Barn, 2010). Bu bağlamda yılmazlığın artırılmasının bakım sonrası ihtiyaçların sağlıklı bir biçimde karşılanmasına bağlı olduğu, bu gereksinimlere göre sosyal hizmet desteği verilmesinin sosyal dışlanma sorunlarının çözümüne katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Diğer yandan bu bireylerin yaşadıkları damgalanma; eğitim, sosyal ilişkiler ve çalışma yaşamlarında bazı zorlukları beraberinde getirebilir. Toplumsal algı, engellilik, bilgi eksikliği, bakım yaşamının getirdiği sosyal izolasyon ve kurban rolü bu damgalanma ve dışlanmanın nedenleri olabilir (Wade ve Dixon, 2006).

Bakım sonrası yaşamda sosyal dışlanma ve damgalanmanın önlenmesi amacıyla bazı sosyal hizmet müdahalelerinin yararlı olabileceği düşünülmektedir. Öncelikle sosyal dışlanmaya erken müdahale edilmeli ve aile/bakım verenlerin desteği alınmalıdır. Bakım sürecinin son dönemlerinde nitelikli bakım hizmeti sağlanmasına özen gösterilmeli ve eğitim eksikliği telafi edilmelidir. Bakım sonrası yaşama kademeli geçiş uygulanmalı ve psikososyal desteğin sürekli olarak sağlanmasına önem gösterilmelidir (Stein ve Munro, 2008).

Dezavantajlı grupların hizmetlere erişememe sorunları yaşandığı bilindiğinden, sosyal hizmet uzmanlarının ayrımcılık karşıtı uygulama yapmaları son derece önemlidir. Bu nedenle de ayrımcılık ve önyargı konusunda farkındalık artırıcı, bilinç yükseltici bireysel çalışmaların ve grup çalışmalarının yapılması büyük önem kazanmaktadır. Ayrımcılığa maruz kalan birey, grup ve toplulukların kendilerini güçsüz ve kurban olarak tanımladıkları ve düşük benlik saygısına sahip oldukları gerçeği karşısında özellikle mikro düzeyde çalışırken ayrımcılığa maruz kalanların bu özelliklerini ayrımcılık nedeniyle geliştirdiklerini, yapısal boyutlar çerçevesinde ele alacak ve onların eleştirel bilinç geliştirmeleri sağlayacak programlar geliştirilmelidir. Böylece hem mikro düzeyde ayrımcılığın sonuçlarını fark edip müdahale edebilmeli hem de makro düzeyde sosyal hizmet uygulamalarına dayanak oluşturan yasaları ayrımcılık bağlamında sürekli gözden geçirerek savunuculuk uygulamalarını gerçekleştirmelidir (Cankurtaran ve Beydili, 2016). Sosyal dışlanma yaşayan bireylerle ya da gruplarla çalışmada müracaatçılara, hizmetlerin pasif alıcıları olarak davranmak yerine onların bilgi ve anlayışları temel alınmalıdır. Güçlendirme müracaatçıların kendilerine yardım etmelerinin teşvik edildiği ve desteklendiği bir düzeyde bir yol olarak tanımlanabilir. Dışlanma yaşayan birey ve grupların sosyal hizmet desteği olmadan yaşamlarını bağımsız bir biçimde sürdürmelerini sağlayabilecek ‘anahtar‘ sosyal sermaye sağlanmasıdır (Okitikpi ve Aymer, 2009).

Rehberlik Sorunları

Kurum bakımına alınan ve uzun yıllar kurum bakımında kaldıktan sonra ayrılan bazı bireyler aile ve akraba gibi sosyal destek kaynaklarından yoksun bir biçimde toplumsal yaşama uyum sağlamaya çalışmaktadırlar. Aile bireylerinin hayatta olmaması, birbirlerinden çok uzaklaşarak birer yabancı haline gelebilmektedirler. Bu durum aile bireylerinin birbirlerini kabullenememelerine neden olabilmektedir. Kurum bakımı deneyimi olan bireylerin aile ve akrabalarından yeterince destek görememesine ve uzak kaldığı ailelerinin/akrabalarının rehberliğinden ve danışmanlığından yoksun kalmasına neden olmaktadır.

Başta İngiltere, Avusturalya, Kanada ve Amerika Birleşik Devletleri'nin bazı eyaletlerinde rehberlik çalışmalarında mentörlük programları etkin bir biçimde yürütülmektedir. Bu programların ilki İngiltere'de Prens Trustand Ulusal Çocuk Bürosu tarafından 1998 yılında kurulmuş ve sosyal dışlanma yaşayan gençlere yönelik müdahalelerin temel bir bileşeni olarak çalışmalarına devam etmektedir (Cathcart-Rake ve Robinson, 2018). Mentörlük, gönüllü yardım profesyonelinin daha

genç veya daha az deneyimli bir bireye rol modellik yoluyla destek ve teşvik sağladığı bire bir ilişki olarak tanımlanabilir. Bazı mentörlük programları; akran mentörlüğü, grup mentörlüğü, mentör ekipleri ve internet yolu ile iletişime dayalı e-programları içermektedir (Philip ve ark., 2004). Mentörlük ilişkisinin temel özellikleri arasında gönüllü ve yargılayıcı olmayan nitelik ve mentörün güvenilirliği yer almaktadır. Mentörlük tamamlayıcı; ancak profesyonel yardımdan farklı bir ilişki biçimi olarak değerlendirilmektedir (Cathcart-Rake ve Robinson, 2018).

Mentörlük çalışmalarının ortaya çıkışı yılmazlık teorisinden açık bir biçimde etkilenmiştir. Yılmazlık bazı gençlerin dezavantajlı geçmiş yaşamları ile bağlantılı güçlük ve zorlukların üstesinden gelmelerini ayrıca yaşamlarında başarıya ulaşmalarını sağlayan kişisel nitelikleri ifade etmektedir. Bazı araştırmalarda aile dışından destekleyici bir yetişkinin varlığının, ihmal ve istismar deneyimi olan gençlerin yılmazlıklarının geliştirilmesine olumlu katkılarının olduğu bildirilmektedir (Garza, 2017). Mentörlük programları; okuryazarlık gibi eğitim becerilerin geliştirilmesi, istihdam olanaklarının artırılması, ebeveynlik kapasitesinin güçlendirilmesi veya suça yönelik davranışların azaltılması gibi 'zor' hedefleri içerebilir. Aynı zamanda arkadaşlık ilişkileri ve benlik saygısı gelişimi gibi kişisel gelişim boyutunda 'kolay' hedefleri içeren görev odaklı çalışmalardan oluşan çalışmalardır (Bellis ve ark., 2017). Kurum bakımından ayrılan bireylere yönelik mentörlük hizmetleri İngiltere'de sivil toplum kuruluşları tarafından organize edilmekte ve gönüllülük esasına göre yürütülmektedir. Mentör adaylarının öncelikli olarak eğitim almaları sağlanmakta eğitim sonrası kurum sosyal hizmet uzmanları tarafından eşleştirme yapılmaktadır (Barnardos, 2019). Mentörlerin çalışma biçimi ve görevleri ana hatları ile aşağıda özetlenmiştir.

- Bakımdan ayrılan gençlerle istikrarlı bir ilişki geliştirilmesine özen gösterilmelidir.
- Temel yaşam becerileri öğretilmelidir.
- Yeni fırsatlar ve etkinlikler planlanmalı ve birlikte yapılmalıdır.
- Uygulanabilir eğitim ve istihdam planlaması yapılmalıdır. Süreç mentör tarafından takip edilmelidir.
- Tavsiye verme ve etkin dinleme süreçlerine dikkat edilmeli, pozitif bir rol model olmaya dikkat edilmelidir.
- Gençlerin yeni bir kimlik kazanmaları ve yaşamlarının kontrolünü sağlamaları için desteklenmeleri, bakım sonrası yaşamda rehberlik uygulamalarının başlıca hedefleridir (Cathcart-Rake ve Robinson, 2018).

Kurum bakımından ayrılan bireylerin rehberliğe gereksinimlerinin olduğu ve sosyal hizmet uzmanlarının desteğinin sosyal sermaye kaynağı olarak görüldüğü bazı çalışmalarda ortaya çıkmıştır (Sulimani-Aidan ve ark., 2013). Arnau-Sabatés ve Gilligan (2015) tarafından bakım sonrası yaşamda rehberlik uygulamalarının; istihdam, eğitim danışmanlığı, duygusal ve sosyal sorunlarla ilgili alanlarda yapılması önerilmektedir.

Rehberlik sürecinin iki aşamalı olarak planlanması gerekmektedir. Öncelikle kurum bakımında iken geleceğe hazırlama planlarının bir sistematığe kavuşturularak işlevsel kılınmasıyla birlikte bu planlar,

bakım sonrasında yapılması gereken rehberlik hizmetlerinin etkili ve verimli olmasını kolaylaştıracaktır. Yani hem sürecin başında planlı hareket edilmesine ek olarak sürecin sonrasında yapılacak takip ile sistemin bir bütün olarak ele alınması ve yarattığı etkinin çok boyutlu bir biçimde değerlendirilmesi sağlanmış olacaktır. Böylelikle verilen hizmet enine boyuna değerlendirilerek eksikleri ortaya çıkarılacak, bu süreç de hizmetin kalitesini artıracaktır (Erbay ve Çelik, 2018).

SONUÇ

Kurum bakımı deneyimi olan bireyler için bakım sonrası yaşam, birçok zorlukların barındıran karmaşık yaşam deneyimi olarak tanımlanabilir. Kurum bakım ortamının niteliğinden ayrılış sonrası yaşamın düzenlenmesine kadar birçok etken, bakım sonrası yaşamın niteliği üzerinde belirleyici etkiye sahip olduğu söylenebilir. Bu nedenle de dezavantajlı gruplar arasında gösterilen bakım deneyimi olan bireyler için, bakım sonrası yaşamda karşılaşılan güçlüklerle yönelik sosyal hizmet uygulamalarının önemli olduğu anlaşılmaktadır.

Öncelikle kurum bakımından ayrılış öncesi sürecin kurumda görevli sosyal çalışmacılarla birlikte planlanması, aile ve sosyal destek kaynaklarının harekete geçirilmesi önemlidir. Bu durum geçiş sürecinin sağlıklı bir biçimde yönetilebilmesine yardımcı olabilir. Diğer taraftan barınma gereksiniminin düzenli bir biçimde karşılanması gençlerin olası zorluklarla başa çıkmaları konusunda oldukça önem arz etmektedir. İngiltere, İrlanda ve Avusturalya’ da bakım sonrası yaşam için belirli bir süre ikamet desteğinin Ülkemizde verilmesinin yararlı olabileceği söylenebilir.

Kadına yönelik ayrımcılık bakım deneyimi olan gençlerin karşılaştıkları diğer bir sorun alanıdır. Bu sorun alanına yönelik feminist sosyal hizmet uygulamalarının etkili olabileceği söylenebilir. Bakım deneyimi olan kadınların ayrılış öncesi süreçte aile/ sosyal ilişkilerinin geliştirilmesi ve psiko sosyal müdahaleler uygulanması önemlidir. Bakım/koruma uygulaması kapsamında, ayrılış sonrası belirli bir süre ikamet desteğinin sağlanması ve kadın müracaatçıların fırsatlara erişimleri için desteklenmeleri sosyal çalışmacılar tarafından yürütülebilecek diğer önemli müdahalelerdir.

Bakım sonrası yaşamda gençlerin yükseköğrenime devam etmeleri, mesleki eğitim ve güvenli sosyal ilişkiler kurabilmelerinin oldukça önemli olduğu düşünülmektedir. Sosyal çalışmacılar gençlerin ayrılış öncesi ve izleme sürecinde yükseköğrenime devam etmelerini destekleyebilir, onların uygun mesleki faaliyetlere katılımları için rehberlik yapabilirler. Bakım sonrası yaşamda yükseköğrenime devam ve diğer mesleki faaliyetlere katılım aynı zamanda sosyal dışlanmayı da önleyebilecek müdahaleler olarak sıralanabilir. Sosyal dışlanma/damgalanmaya yönelik aile/bakım verenlerin desteğinin alınması, ayrılış öncesi nitelikli rehberlik hizmeti verilmesi ve sosyal sermaye kaynakları oluşturulmasının güçlendirme temelli sosyal hizmet uygulama örnekleri olabilir.

Bakım sonrası yaşamda karşılaşılan rehberlik sorunlarına yönelik mentör uygulamalarının sorun çözme/baş etme becerilerini geliştirebilecek uygulama örnekleri olduğu düşünülmektedir. Bu kapsamda Ülkemizde bakım deneyimi olan bireylere yönelik izleme/değerlendirme faaliyetleri içerisinde mentörlük uygulamalarına yer verilmesi yararlı olabileceği düşünülmektedir. Diğer taraftan

bakım deneyimi olan bireylere yönelik hizmet veren sivil toplum kuruluşları rehberlik faaliyetleri yürütebilmeleri için desteklenebilir. Sonuç olarak bakım sonrası yaşamda gereksinim duyulan formal ve informal kaynaklara erişim disiplinlerarası çalışma gerektiren bir süreçtir. Bu nedenlerle Ülkemizde kurum bakımından ayrılan bireylere yönelik sosyal hizmet uygulamalarının sosyal politika bağlamında ele alınması ve güncel sosyoekonomik koşullara göre revize edilmesinin yararlı olabileceği söylenebilir.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Atkinson, C., & Hyde, r. (2019). Care leavers' views about transition: a literature review. *Journal of Children's Services*.
- Arnau-Sabatés, L., & Gilligan, R. (2015). What helps young care leavers to enter the world of work? Possible lessons learned from an exploratory study in Ireland and Catalonia. *Children and youth services review*, 53, 185-191.
- Anghel, R. (2011) Transition within transition: how young people learn to leave behind institutional care whilst their carers are stuck in neutral.' *Children and Youth Services Review*, 33, 12, 2526-2531.
- Barnardos,(2019). Online Erişim Tarihi:29.11.2021.
- Barn, R. (2010). Care leavers and social capital: Understanding and negotiating racial and ethnic identity. *Ethnic and Racial Studies*, 33(5), 832-850.
- Bellis, m. A., Hardcastle, K., Ford, K., Hughes, K., Ashton, K., Guigg, Z., & Butler, N. (2017). Does continuous trusted adult support in childhood impart life-course resilience against adverse childhood experiences-a retrospective study on adult health-harming behaviours and mental well-being. *BMC psychiatry*, 17(1), 110.
- Boduroğlu, G. (2016).Kurum bakımından ayrılan bireylerin yaşamın düzenlenmesi ve uyum sürecinde karşılaştıkları sorunlar ve sosyal destek kaynakları. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı (Yüksek Lisans Tezi), Ankara; Yıldırım Beyazıt Üniversitesi.
- Cashmore, J. (2014). Children in the out-of-home care system. *Families, policy and the law: Selected essays on contemporary issues for Australia*, 143-150.
- Cankurtaran, Ö., & Beydili, E. (2016). Ayrımcılık Karşısı Sosyal Hizmet Uygulamasının Gerekliliği Üzerine. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 27(1), 145-160.
- Cathcart-Rake, W., & Robinson, M. (2018). Promoting Scholarship at Regional Medical Campuses. *Journal of Regional Medical Campuses*, 1(1).
- CM.(2019).https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/397649/CA1989_Transitions_guidance.pdf#page=21 Online Erişim Tarihi: 12.03.2019.

- ÇHGM. (2021). Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü <http://cocukhizmetleri.aile.gov.tr/data/544e2899369dc318044059c3/2017.pdf> 25.11.2021).
- Dominelli, L., & Campling, J. (2002). *Anti oppressive social work theory and practice*. Macmillan international higher education.
- Dutta, S. (2017). Life after leaving care: Experiences of young Indian girls. *Children and Youth Services Review*, 73, 266-273.
- Dutta, S. (2016). Institutional care in India: Investigating processes for social reintegration. *Children and Youth Services Review*, 66, 144-153.
- Dietrich-Ragon, P., & Tovey, J. (2020). Leaving the child welfare services: From institutional housing to the initial steps on the housing market. *Population*, 75(4), 527-559.
- Erbay, E., & Çelik, M. A. (2018). Sosyal Hizmetler Kanunu Kapsamında Kamu Kurum ve Kuruluşlarında İstihdam Edilenlerin Yaşam Kalitesi: Ankara ili örneği. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 22(4), 845-874.
- Evans, K., & Heinz, W. R. (1994). *Becoming Adults in England and Germany*. BEBC, 15 Albion Close, Parkstone, Poole, Dorset BH12 3LL, England, United Kingdom (18 British pounds)..
- Garza, C. M. (2017). Foster youth aging out of foster care and their relationships with caregivers (Doctoral dissertation).
- Gökçearslan Çiftçi, E. (2009). Türkiye’de ve Dünya’da korunmaya ihtiyacı olan çocuklara yönelik hizmetlerin tarihsel gelişimi. *Aile ve Toplum*, 5(19), 53-65.
- Gradaïlle, R., Montserrat, C., & Ballester, L. (2018). Transition to adulthood from foster care in Spain: A biographical approach. *Children and Youth Services Review*, 89, 54-61.
- Harvey, A., Mcnamara, P., Andrewartha, L., & Luckman, M. (2015). Out of care, into university: Raising higher education access and achievement of care leavers. *Melbourne: LaTrobe University*.
- Hollingworth, K. & Jackson, S. (2016). Falling off the Ladder: using focal theory to understand and improve the educational experiences of young people in transition from public care. *Journal of Adolescence*, 52, 146-153.
- Jackson, S. (2002). Promoting stability and continuity of care away from home’, in D. McNeish, T. Newman and H. Roberts (eds) *What Works for Children?* Buckingham: Open University Press.
- Kalaycı, H. (2007). Yetiştirme Yurdundaki Çocuklarda Sosyal Dışlanma Riski (Tokat ve Turhal Örneği), Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı (Doktora Tezi), Sakarya; Sakarya Üniversitesi.
- Keshri, A. K. (2021). Life after Leaving Institutional Care: Independent Living Experience of Orphan Care Leavers of Mumbai, India. *Asian Social Work and Policy Review*, 15(3), 255-266.
- Liabo, K., Mckenna, C., Ingold, A., & Roberts, H. (2017). Leaving foster or residential care: a participatory study of care leavers' experiences of health and social care transitions. *Child:*

- care, health and development, 43(2), 182-191.
- Modi, K., Wadhwa, A., & Prasad, L. (2021). The development of leaving care law, policy, and practice in India. *Child & Family Social Work, 26*(2), 231-239.
- Modi, K., Kasana, S., Azam, A., & Madhavan, L. (2021). Education, poverty and social exclusion: assessment of youth leaving care. *SN Social Sciences, 1*(4), 1-19.
- Melkman, E. P., & Benbenishty, R. (2018). Social support networks of care leavers: Mediating between childhood adversity and adult functioning. *Children and Youth Services Review, 86*, 176-187.
- Mendes, P., & Moslehuddin, B. (2004). Graduating from the child welfare system: A comparison of the UK and Australian leaving care debates. *International Journal of Social Welfare, 13*(4), 332-339.
- Okitikpi, T., & Aymer, C. (2009). *Key concepts in anti-discriminatory social work*. Sage.
- Özkan, Y., & Turgut, A. Ş. (2019). Kurum Bakımından Ayrılmış bireylerin Sosyo-demografik Özellikleri ile Kurum Bakımı Sonrası Yaşadıkları Sorunlar Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 23*(3), 748-763.
- Pinkerton, J., & Rooney, C. (2014). Care leavers' experiences of transition and turning points: Findings from a biographical narrative study. *Social Work & Society, 12*(1)
- Philip, K., Shucksmith, J. and King, C. (2004) Sharing a laugh? Aqualitative study of mentoring interventions with young people York, Joseph Rowntree Foundation.
- Refaeli, T., Benbenishty, R., & Zeira, A. (2019). Predictors of life satisfaction among care leavers: A mixed-method longitudinal study. *Children and Youth Services Review, 99*, 146-155.
- Refaeli, T. (2017). Narratives of care leavers: What promotes resilience in transitions to independent lives?. *Children and Youth Services Review, 79*, 1-9.
- Sadak, E., & Yildirim, F. (2020). Kurum Bakımından Ayrılan Bireylerin Toplumsal Yaşama Uyum Sorunlarının “Sosyal Hizmetler” Bağlamında Değerlendirilmesi. *Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 13*(2), 169-191.
- Tekin, H.H. (2020). Çocuk refahı ve sosyal politika. Doğa Başer (Ed.), Sosyal politika ve sosyal hizmet. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 275-302
- Stein, M., & Munro, E. (Eds.) (2008). Young people's transitions from care to adulthood: International research and practice. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Stein, M. (2006). Research review: young people leaving care. *Child and Family Social Work, 11*, 273-279.
- Stein, M. (2008). Resilience and young people leaving care. *Child Care in Practice, 14*(1), 35-44.
- Stein, M, Verweijen-Slamnescu, R .(2012) (Eds) When Care Ends, Lessons from Peer Research, insights from young people on leaving care in Albania, the Czech Republic, Finland and Poland, Austria, SOS Children's Villages International.
- Sulimani-Aidan, Y., Benbenishty, R., Dinisman, T., & Zeira, A. (2013). Care leavers in Israel: What contributes to better adjustment to life after care?. *Journal of Social Service Research, 39*(5),

704-718.

- Sulimani-Aidan, Y., & Melkman, E. (2018). Risk and resilience in the transition to adulthood from the point of view of care leavers and caseworkers. *Children and Youth Services Review*, 88, 135-140.
- Sulımanı-Aıdan, Y. (2014). Care leavers' challenges in transition to independent living. *Children and Youth Services Review*, 46, 38-46.
- Sulımanı-Aıdan, Y. (2015). Do they get what they expect?: The connection between young adults' future expectations before leaving care and outcomes after leaving care. *Children and youth services review*, 55, 193-200.
- Şenocak, H. (2006). Korunmaya muhtaç çocuklara sağlanan bakım yöntemleri. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 51, 177-228.
- Şimşek H. (2011). Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğinin Kadın Üreme Sağlığına Etkisi: Türkiye Örneği. *DEÜ Tıp Fakültesi Dergisi*, 25(2), 119-126.
- Uğur, S. B. & Kaya Kılıç, A. (2022). Kurum bakımında yetişmiş kişilerin kurum bakımı ve sonrası süreçte yaşadıkları sorunların belirlenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33 (1) , 69-95 . DOI: 10.33417/tsh.877684
- Yolcuoğlu, İ.G. (2009). Türkiye'de çocuk koruma sisteminin genel olarak değerlendirilmesi. *Aile ve Toplum*, 11(5), 43-57.
- Wade, J., & Dixon, J. (2006). making a home, finding a job: investigating early housing and employment outcomes for young people leaving care. *child & family social work*, 11(3), 199-208.
- Wilson, J. Z., Mendes, P., & Golding, F. (2018). Hope street: From voice to agency for care-leavers in higher education. *Life Writing*, 15(4), 597-609.
- Zeira, A., Arzev, S., Benbenishty, R., & Portnoy, H. (2014). Children in educational residential care: A cohort study of Israeli youth. *Australian Social Work*, 67(1), 55-70.